

იუმორი და სამართალი

იუმორი ჩვენი ცხოვრების აუცილებელი თანამგზავრია. იუმორი ინვეს დადებით ემოციებს, გვაინცებს უსიამოვნებებს და გვეხმარება სირთულეების გადალახვაში. იუმორის დახმარებით შეგვიძლია ვისაუბროთ ისეთ თემებზე, რომლებსაც სხვანაირად შეიძლება ვერ შევეხოთ.

მსოფლიოში ერთ-ერთი უძველესი ხუმრობა აღმოჩენილია შუმერების თიხის ფირფიტაზე, რომელიც თარიღდება 1900 წლით ჩვენს წელთაღრიცხვამდე: "მალღი შევიდა ტავერნაში და თქვა: "ვერაფერს ვერ ვხედავ. ამას გავხსნი". მეცნიერები ვერ ხსნიან ამ ხუმრობის შინაარსს, რადგანაც ჩვენ არ გვაქვს საკმარისი ინფორმაცია შუმერების კულტურის შესახებ. საინტერესოა, რომ ბევრი თანამედროვე ხუმრობა ასევე იწყება ბარში (თანამედროვე ტავერნა) შესვლით. მაგალითად, ორი დრაკონი შედის ბარში. ერთი ეუბნება მეორეს: "აქ საკმაოდ ცხელა." მეორე უპასუხებს: "პირი დახურე!"

იუმორს ზოგჯერ განასხვავებენ ქვეყნების მიხედვით. ინგლისურ იუმორს აქვს ბევრი თავისებურება. ინგლისელები ხშირად ხუმრობენ საკუთარ თავზე. ამასთან, ზოგჯერ რთულია იმის გარჩევა, ინგლისელი ხუმრობს, თუ საუბრობს სერიოზულად. როგორც ამბობდა უინსტონ ჩეჩერილი, "ხუმრობა ძალიან სერიოზული რამეა."

გერმანელებს ზოგჯერ დაუმსახურებლად აბრალებენ იუმორის გრძობის არქონას. გერმანული ხუმრობები ხშირად ეფუძნება სიტყვებით თამაშს. მაგალითად, ორი გერმანელი შევა ლონდონის ბარში და შეუკვეთავს ორ მარტინის. "Dry?" ("მშრალი?") ეკითხებათ ბარმენი. "Nein, zwei!" ("არა, ორი!"), უპასუხებენ გერმანელები.

თავისუფალ საზოგადოებაში და ტოტალიტარულ რეჟიმში იუმორი ძალიან განსხვავებულია. ტოტალიტარიზმის დროს ადამიანები მიმართავენ პოლიტიკურ სატირას, რომლითაც ვრცელდება კრიტიკული აზრი და ამ ფორმით იფარება აზრის ავტორის ვინაობა. თუმცა, ტოტალიტარულ რეჟიმში პოლიტიკური ხუმრობის მოყოლა ხშირად უკვე დანაშაულია. საბჭოთა კავშირში პოლიტიკური ანეკდოტი ითვლებოდა ანტისაბჭოთა აგიტაციად და ისჯებოდა სისხლის სამართლებრივი წესით. ზოგიერთი წყაროს მიხედვით, საბჭოთა კავშირში 200 000 ადამიანი იხდიდა სასჯელს პოლიტიკური ანეკდოტების მოყოლისთვის (იხ. "საბჭოთა პოლიტიკური ხუმრობები: სასაცილო სატირალი რომ არ იყოს", Gnomon Wise კვლევა, 2023, gnomonwise.org).

იუმორი დემოკრატიული საზოგადოების ფუნდამენტური უფლებაა და დაცულია, როგორც გამოსატყვის თავისუფლების უმნიშვნელოვანე-

სი ნაწილი. არსებობს უამრავი გადაწყვეტილება, სადაც სასამართლომ დაიცვა პოლიტიკური იუმორი და საჯარო პირებზე გავრცელებული პაროდია. მათ შორის, საინტერესოა აშშ-ს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე *Hustler v. Falwell* (485 U.S. 46, 24 თებერვალი-1988) და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე *Vereinigung Bildender Künstler v. Austria* (No. 8354/01, 25 იანვარი 2007).

იუმორს შეიძლება წავანყდეთ სახელშეკრულებო ურთიერთობებში, საავტორო სამართალში, სასაქონლო ნიშნების რეგისტრაციისას, შრომით ურთიერთობებში და ბევრ სხვა სფეროში. შესაბამისად, იუმორის სამართლებრივი რეგულირება საკმაოდ მრავალფეროვანია.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში გვხვდება ნორმები ხუმრობის შესახებ. კერძოდ, “ბათილია ნების გამოვლენა, რომელიც გაკეთებულია არასერიოზულად (ხუმრობით) იმ ვარაუდით, რომ არასერიოზულობა გამოცნობილი იქნებოდა” (57.1 მუხლი). კოდექსის ეს ნორმა იცავს ნების გამოვლენის ინტერესებს, თუ მის მიერ გამოხატული ნება არ იყო გაკეთებული სამართლებრივი შედეგის მიღწევის განზრახვით და იგი ვარაუდობდა, რომ მის არასერიოზულობას გამოიცნობდა მეორე მხარე. მაგალითად, ანდერძი შეიძლება იყოს არასერიოზული და, შესაბამისად, ბათილი.

მსოფლიოში არსებობს უამრავი უცნაური ანდერძი. მაგრამ მათ შორის ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეულია კანადელი ადვოკატის, ჩარლზ მილარის ანდერძი. მან დაუტოვა თავისი ქონების დიდი ნაწილი ტორონტოში მცხოვრებ იმ ქალბატონს, რომელიც ჩარლზ მილარის გარდაცვალებიდან ათი წლის განმავლობაში გააჩენდა ყველაზე მეტ ბავშვს. ანდერძის ეს პირობა გასაჩივრდა სასამართლოში, თუმცა სასამართლომ დატოვა იგი ძალაში. კანადაში მილარის ანდერძით გამოწვეულ მოვლენებს უწოდეს “ტორონტოს დიდი დერბი.” ანდერძის გამოქვეყნების შემდეგ ტორონტოში და მთელს კანადაში საოცრად გაიზარდა ბავშვების დაბადების მაჩვენებელი. 1938 წელს კი ანდერძით დატოვებული ჯი-

ლდო თანაბრად გაიყო ოთხ ოჯახს შორის, სადაც ათი წლის განმავლობაში გაჩნდა ცხრაცხრა ბავშვი.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი ასევე ადგენს, რომ “ნების მიმღებს უნდა აუნაზღაურდეს ის ზიანი, რომელიც წარმოიშვა იმის გამო, რომ იგი ენდობოდა ნების გამოვლენის სერიოზულობას, თუკი მან არ იცოდა და არც შეიძლებოდა სცოდნოდა არასერიოზულობის შესახებ” (57.2 მუხლი).

სამოქალაქო კოდექსის 57-ე მუხლს უწოდებენ სამოქალაქო სამართლის “უცხო სხეულს”, რადგანაც მისი პრაქტიკული მნიშვნელობა ძალიან მცირეა (იხ. ლადო ჭანტურია, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი 1, ჭანტურია (რედ.), 2017, მუხლი 57, 3). ამას ადასტურებს ქართული სასამართლო პრაქტიკაც, რადგანაც სამოქალაქო კოდექსის 57-ე მუხლის გამოყენების პრეცედენტი ძალიან იშვიათია.

საავტორო სამართლის მიზნებისთვის ერთმანეთისგან უნდა განვასხვაოთ პაროდია, სატირა და “ჩვეულებრივი” ხუმრობა.

პაროდის სამიზნეა თავად ნაწარმოები. შესაბამისად, პაროდის აუცილებელი პირობაა, რომ შესაძლებელი უნდა იყოს პაროდის ობიექტის ამოცნობა. ამიტომ, პაროდის ავტორს უწევს ორიგინალი ნაწარმოების გამოყენება საკმაოდ დიდი მოცულობით.

არაერთი სახელმწიფოს საავტორო უფლებების კანონმდებლობა ითვალისწინებს სპეციალურ გამონაკლისს პაროდისთვის. თუმცა, ხშირად პაროდია პირდაპირ არ არის ნახსენები და მას მოიცავს ნაწარმოების გამოყენება “კრიტიკული მიზნებისთვის” (იხ. მაგალითად აშშ-ს საავტორო უფლებების აქტი, მუხლი 107). საქართველოს კანონი “საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ” აგრეთვე პირდაპირ არ ახსენებს პაროდიას, როგორც ნაწარმოების თავისუფალი გამოყენების საფუძველს. თუმცა, კანონით ნებადართულია “ნაწარმოებებიდან ციტირება კრიტიკული მიზნებისათვის, მხოლოდ იმ მოცულობით, რომელიც გამართლებულია ციტირების მიზნით” (იხ. “საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ” კანონის 23(ა) მუხლი).

ძალიან ცოტა ავტორი თუ დაეთანხმება მისი ნაწარმოების პაროდირებას. ამიტომ, კანონმდებლობით ნებადართული გამონაკლისის გარეშე ნაწარმოების პაროდია, როგორც გამოხატვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფორმა, შეიძლება საერთოდ გაქრეს. ნაწარმოების პაროდიასთან დაკავშირებული ერთ-ერთი საინტერესო პრეცედენცია აშშ-ს სასამართლოს მიერ განხილული საქმე **Leibovitz v. Paramount Pictures Corporation (137 F.3d 109, 19 თებერვალი 1998)**. დავა წარმოიშვა მას შემდეგ, რაც **Paramount Pictures**-მა გამოიყენა პაროდისთვის ცნობილი ფოტოგრაფის, ენი ლეიბოვიცის მიერ გადაღებული ფოტო.

პაროდისგან განსხვავდება სატირა. სატირა აკრიტიკებს საზოგადოებაში არსებულ რეალობას. მაგრამ, პაროდისგან განსხვავებით, არ არის აუცილებელი, რომ სატირა ეფუძნებოდეს საავტორო უფლებით დაცულ რომელიმე ნაწარმოებს ან იყენებდეს ნაწარმოების მნიშვნელოვან ნაწილს.

აშშ-ის უზენაესმა სასამართლომ საქმეში **Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc., 510 U.S. 569 (1994)** განმარტა, რომ „პაროდია სჭირდება ორიგინალის მიბაძვა, რომ თავისი აზრი გამოთქვას და, შესაბამისად, აქვს გარკვეული პრეტენზია გამოიყენოს მისი მსხვერპლის (ან კოლექტიური მსხვერპლის) ფანტაზია, მაშინ როდესაც სატირა შეიძლება დადგეს საკუთარ ფეხებზე და, შესაბამისად, მოითხოვს გამართლებას ნაწარმოებიდან სესხებისთვის“.

პაროდისგან და სატირისგან განსხვავდება “ჩვეულებრივი” ხუმრობა. მაგალითად, ასეთი

ხუმრობა: სამართლის სკოლაში ისე კარგად ვსწავლობდი, რომ დამთავრების დღესვე ვუჩივლე სკოლას და სწავლის საფასური სრულად დავიბრუნე.

ხშირად ხუმრობები ერთმანეთის მსგავსია, რადგან ისინი ეხება საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვან საკითხს ან მიმდინარე მოვლენას. ხუმრობა შეიძლება იყოს ძალიან მოკლე (ერთი წინადადება) ან საკმაოდ მოცულობითი. როგორც აღნიშნა აშშ-ს ერთ-ერთმა სასამართლომ, ხუმრობის სამართლებრივი დაცვა ძალიან „ვიწროა“ (იხ. **Kaseberg v. Conaco, LLC, 260 F. Supp. 3d 1229 (S.D. Cal. 2017)**).

რაც უფრო მოკლეა ხუმრობა, მით უფრო რთულია მისი დაცვა საავტორო უფლებით. მოკლე ხუმრობა შეიძლება იდეასაც შევადაროთ. საავტორო სამართალი კი არ იცავს იდეებს (იხ. “საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ” კანონის მუხლი 5.3). ხუმრობა ასევე შეიძლება ჩაითვალოს ფოლკლორად, რომლის ავტორი უცნობია. შესაბამისად, ასეთ ხუმრობაზე ვერ გავრცელდება საავტორო უფლება.

ამ ბლოგს დავასრულებ საბჭოთა პერიოდის ანექდოტით: რა განსხვავებაა დემოკრატია და დიქტატურას შორის? დემოკრატია დროს ადამიანები ხუმრობენ საკუთარ მთავრობაზე, ხოლო დიქტატურის დროს - სხვა ქვეყნის მთავრობაზე. იმედია, საქართველოში ყოველთვის იქნება შესაძლებელი საკუთარ მთავრობაზე ხუმრობა და არასდროს დაბრუნდება დრო, როდესაც პოლიტიკური ანექდოტის მოყოლა ისჯებოდა სისხლის სამართლებრივი წესით.

ლევან ნანობაშვილი